Ширяева екіпа2 йшла в нічну зміну на сім люда. Італієць — сіньо-ре Бартольомео, старий шпакуватий1 горновий, чотири "мульори": хорват Влада, мовчазний і кучерявий, як баранець, з неодмінною люлькою, Гориш, Ляшко й Козаченко із кінного дивізіону, шлаковщик Ольшевський і він, Ширяй — шеф.

Той день уже почався важкий. Пана Жана повідомили в канцелярію про смертельний випадок на крицевому цеху: російський полковник, що сидів на зворотниці, зачитався в Біблії і забув змінити рейки. Батько Горі, що їздив "ув аероплані", на самій горі налетів через те на двигарі й розчавив собі голову та груди. По цій купі м'яса залишилося семеро дітей, бо італійці плодяться, як крілики. Але річ не в тім.

Башти домен росли чорними велетнями в тремкім рожевім мареві — це горіли, як кожної ночі, шлакові поля на оболонях, за долинами. Вітер зривався зі сходу гострий і пронизливий, вив попід мостами і єднався з невгавним шумом і гуркотом вагонеток на засипних злагодах і в прокатній. Каталі4 кричали один до другого, зриваючи груди. Ніч була клята — Ширяй пив і не міг напитись. Знали, що живіт стверд йому в той день на камінь. Газовий порох, деручись із нечищених рур, день у день прожирав йому живіт, поров його зсередини так, неначе хтось наклав туди відламків шкла або схоплював нутро кліщами і викручував. Але й це ще не було таке важне. Козаченко, сам хмурий, як сич, сказав мимоходом Ольшевському:

— Не лізь йому в очі — не бачиш, який він?

Ольшевський знизав раменами, але подивився з-під лоба на Ширяя — той саме скинув сорочку і стояв волохатий, кремезний, тупо впершись очима в піч. Від лямп його обличчя стало синє, але, може у всіх обличчя були такі самі. Контрометр заклопотано збігав з мосту і кричав щось, його голос губився в шумі — вже був час пускати. Ширяй кивнув головою. Він ледве стояв на ногах, він випив сьогодні вже шість літрів

вина із спиртом. Від живота був один рятунок — пити. Здавалось, що вино гасило цей солодкавий смак, що його полишає газ і живіт м'якшає. Той, хто поров його зісередини відламками шкла, відступав, вщухав. Але за мить черево ставало знов тверде, як бубон, і випихалось із-за штанів огидною, жовтою банею. Ширяй знав одно — з таким животом не один уже витягнув лапи. В Омекур, в Ромба, в Жоф.

* Екіпа — тут: зміна, група.

* Шпакуватий — сивуватий.

*Каталя — робітник, що викочує або підводить вантажі вручну, тачкою.

— Гайда! — хрипло крикнув він до залоги. Люди взялись за штангу.

— Раз, два — починай!..

Вітер одніс слова. Формівники стояли з молотками біля грядок і ждали. Але це не була їх черга. Вся виливка мала йти в казани. Проте їм було цікаво. Семеро люда вхопило за здоровенний дрюк і, кректаючи та гехкаючи, валили в глиняний чіп на череві домни. Вона свистала та гуділа, чавун, видавалось, її розпирав. Піrометр1 добігав до тисячі двісті ступнів.

А залога2 йшла із дрюком, немов до штурму. За Ширяєвою спиною, посіченою білими шрамами від большевицьких шабель, ішли грудясті, присадкуваті українці, по них сухорлявий сіньоре, а за чорним, волохатим Владою, на самім кінці, білявий Ольшевський. Ширяй стогнав, і стогін цей ламався в затиснених зубах. Пляшки вже не клав у сачок, привішений до гвіздка в повітці — мав її в кишені і, несучи одною рукою штанґу, другою, коли допікало, схоплював за шийку і приставляв до горла. Видно було, як вино бурилось червоним чорториєм і клекотіло, спаливши вуста.

*Пірометр — термометр для вимірювання високих температур. 2 Залога — зібрання, група людей.

Сіньоре низнув раменами: "Таке здоровля треба мати волові", обертався до Козаченка, хитав головою і йшов на домну скулений, пов'язаний ґудзами1 м'язів, вбгавши тонкий карк у плечі. "Індик, — подумав Козаченко, — де тобі вгнатись за нашим. Геть індик".

— Гей, руп, — кректав іноді Ширяй, і за ним кректали всі. Штанга літала в руках блискучим, чорним змієм, міст похитувався за кожним ударом, а домна важко зітхала своїм кипучим, полум'яним нутром.

"А Ширяй живий, Ширяй все перехиріє й вийде. Лікар казав, коли не піде на операцію — витягне ноги. Нечоловік. Війну пройшов, повстання, табор, шахти, коксовні, ливарні — нічого. Нужа2 жерла, голод, короста. Босим у повстання йшов. Під Вознесенськом відстрілювались: ноги скостеніють — вскочать до воза, заткнуть ноги в солому, погріються й далі по снігу. Так і взяли Вознесенськ. У таборі висох на тріску, в шахтах тричі кров текла носом і вухами, як струмок. Звик і не йшла. Все перегриз Ширяй..."

Так думав і, гупаючи спересердя штангою в чіп*, перекрикував вітер:

— А інших як скосив... Мельничука, Головатого, Семма... добрий був Семмо, добрячий...

Ті, з кінного дивізіону, посміхались і кивали головами. Знали Семма — і Ширяєвого друга. Тільки малював і вірші писав — не міг робити. За нього Ширяй робив, годував його як дитину. Разом жили та пили. За ніч шістнадцять літрів випивали. Семмо вірші пише, Ширяй співає. Під п'ятнадцяткою їх всі панянки знали — повії. Віршів не розуміли, але слухали. Не мав кому іншому Семмо їх читати, кучерявий, білявий такий.

1 Ґудзи — вузли.

2 Нужа — воші.

3 Чіп — стержень, серцевина.

— А де ж той Семмо? — крикнув перегодя крізь гуркіт вагонети мовчазний Влада.

— Нема Семма. В Ромба Семмо мій. Хреста йому дубового поставив. Хорунжий мій Семмо — нашивки йому поклав у труну... Сухоти його задавили, ще з табору, прокляті..

Передихнув. Передихнули і всі. Обернув обличчя — червоне від вина та жару. А по щоках краплі — не то сльози, не то піт. Засміявся, змахнув краплі бруднющою лапою, згадав Семма як живого.

— Вірші писав Семмо мій, малював, хороше малював. Козаків, як у степу на заставі. Сидять біля вогню, пісень співають, а полум'я їм на обличчя. Не знав, як полум'я намалювати. Все ходив дивитись як виливку пускаємо. Але не виходило. Так і вмер, не намалювавши...

Перехилив вина, — зморщився — живіт, мабуть, гриз, плюнув на руки, рванув штангу, — "гей, руп!" — закректіли всі. Пірометр скочив на тисячу триста. Домна гуділа.

А сіньоре Бартольомео крякнув:

— їх — ваших, у Ромба багато лежить. У Жоф немало. Хрест при хресті... Гей, Україно, Україно ваша — кохана...

Кивав головкою індичою на кволеньких в'язах, сопів, не поспішав за Козаченком.

— Чавун іде! — крикнув Ширяй і відскочив.

Чіп вирвався, розлетівся дріб'язком. Чавун рушив ріголою1; рвав за собою домну. Боками сипонулись іскри, синяві, сичучі, мов оси. А з нутра башти ринула, клекотіла полум'яна ріка. На гребіні вибухали раз у раз баньки, зливались із струмом, перли вперед, сяючи й палахкотячи, спалюючи довколишнє повітря. Ніхто не пробував спиняти цієї вогненної повені. Кожний раз усі стояли, зачакловані нею, задивлені в її вири, сині від їх блиску, напружені, немов ждали, що їх теж запалять сичучі рої іскор.

— Давай "пош"! — гукнув горновий до каталів. Але "пош" уже давно стояв на льорі" під ріголою. Чавун ринув у його оцеглене нутро, ревів, б'ючись у ньому клекотом, немов лютував, що його знов ув'язнено. Ріка оберталась у ставок, такий самий палючий і немилосердний.

— Ач ти, — промовив Гориш, — як біситься...

— Подобалось? — зареготався каталь. — Може, скупаєшся?.. Сіньоре запихкотів люльочкою.

— Республиці сорок тон зіпсує. Так і поховають з пошем... позаторік німець один скочив, так і повезли. Лаявся пан Жан...

І з-під синіх окулярів чорні очка сіньоре засміялись. Димок від люльки пішов угору кільцями.

1 Ріґола (франц.) — жолоб, канавка.

1 Льора (нім.) — вагонетка з відкритим кузовом.

Так стояли під вогнем. Ширяй знов посміхнувся. Полтавські вилиці вийшли скелями, неголений щелеп засинів від марива. Дивився на іскри, на сліпучий струм, на людей і думав про Семма, думав, що радіє його

душа в цей час, у вогненних потоках купаючись і милуючись ними. А Козаченко, Гориш і Ляшко посміхнулись за ним. Збагнули, про що думає. Ще й рукою повів — там степ, Савур Могила, далечінь темніє, а тут — козаки біля ватри, коні пасуться, виграють на бандурах. Нараз Ширяй зжовк, позеленів, зібгався, захарчав — живіт заскимлив огидою. Заточився, скорчений удвоє, подався і був би головою потрапив у кипучку, якби сіньоре Бартольомео не схопив його за волосся. Висовгувалось1, індик не міг втримати в руках такої ваги — так і висіли вдвох над полум'ям, Ширяй, виючи з болю, а італієць, кличучи на підмогу. Висіли, як два сині птахи, чудні, зчіплені пазурами, з розчепіреними крилами, із застиглими очима.

— Сапрісті! — обернув сіньоре своє обличчя, скошене і набрякле натугою, — чом не йдеш один з другим?..

Влада і Ляшко, що стояли найближче і дивились, зачаровані вогнем, скочили прожогом і схопили сіньоре впів, Ширяя за плечі. Від-тягли від ріголи й покотились клубком по мосту. Звелись, сіньоре трусився листом, Влада сопів, Ширяй качався. Біль його розбирав, не чув себе. Очуняв, коли влили в рот вина, лежав на лавці, на блюз-ках, а всі кругом нього. Дивились, як надувається живіт і опадає. Видно, від вина вщухав. Сіньоре похитав головою. Помняв брунатними пальцями живота — шкіра була тверда, не давалась.

— Волові таке здоровля мати б! — Влада озвався.

— З ним і своє стратиш.

— Твого не шкода, — сказав Ляшко, — ти, — є, а нема — все одно. Чоловіка шкода, земляка. Твердий він — Ширяюка...

— Та що ти йому? — сплюнув Козаченко. — Хіба пійме?..

Ширяй відкрив очі. Були десь глибоко, глибоко в проваллях. Вилиці стали гострі, як крем'яні. Ніс видовжився, але все ще горбився хижий, яструбиний. Мариво лизало йому підборіддя, щелепи, чоло. Видавалось, що горів. Хотів говорити — із злагод несло вітром, з асієрії гуркіт льор. Нагнулись, прикуцнули. Ковтнув вина, звів голову.

* Висовгуватися — вислизати.

— Як сконаю, Ляшок, Козаченко, Гориш — щоб у Ромба повезли, коло Семма. Я там місце припас, на двох стане. Шинелю щоб одягли, стару, чуєте? Відзнак нема — позривали, гадюки, а ви пришийте... небагато там їх, — посміхнувся, — в таборі тільки бунчужним іменували, чорт із ними! Не за те бився. А там, що найдете — ваше. Одпишіть тільки, що, мовляв, до кінця був. 15а у est1. Як на Україну повернетесь, щоб тримали, чорти, не шаромижничали. Не дарма бились.

— Звісно, — згодився, звісивши голову, Козаченко, — не дарма бились.

Нараз Ширяй замовк. Брати стали перед ним як живі. Пацани поб'ються, як півні, перенишпорять цілий день усі садки й городи, прийдуть додому — голодні, як вовченята. Батько тільки погукує, пояска шукає, а мати мовчить — мале ще воно. Наїдяться, борюкатись лізуть — удвох на одного, щенята миршаві. Завзятющі. Меньшенький за ногу вчіпиться, як кліщами, а старший на плечі, як котюга, скаче. Мати вижене надвір — котяться за ним, вчепляться реп'яхами, борюкаються на возі, на сіні, в садку. А собака за ними — гарчить, але знає, що жартують. Потім знов до хати і тихо — посідають червоні-червонющі, аж пашать — читай їм. І слухали б до ночі, пацани, якби не пора на нічліг. Так і покинув їх...

Зірвався.

— Старшенькому двадцять перший пішов, меншому — дев'ятнадцятий. Удвох листа писали, славно писали. П'ятнадцять літ не бачив...

Плакав і говорив. Сльози стояли малиновими краплями на щоках, запалих, спечених вогнем. Котив слова, кидав у гуркіт і в полум'я.

— Плачеш, Ширяю? — проказав Козаченко і хитнув головою.

— Брешеш — не плачу. А може, й плачу, чорт його знає. Бо вам наплювать і тим мармизам наплювать, бо все одно не розуміють...

— Нам не наплювать, — хмуро озвався Гориш.

— Нехай. Ми всі не задурно осьде. Та вас не розбереш, а нас четверо — більше й нікого нема: брати, я — третій і Семмо — четвертий, той що вірші писав, хорунжий Семмо... брати там — удома, а Семмо в Ромба...

Влада запихкотів. Бартольомео кивнув головою. Мовчали ввесь час, слухали, не второпували нічого, але тепер, коли про Семма згадав — зрозуміли. Сіньоре відвернувся від ріголи, зняв окуляри й протер їх. Зітхнув.

— Гай-гай. В Ромба, в Омекур, в Жоф — ваших досить лежить. Хрест біля хреста. Україна, Україна ваша кохана...

— Банда, — кинув із вугла біля шлакового жолоба Ольшев-ський, — туди їм і дорога...

Не говорив в екіпі ніколи — боявся Ширяя. Був відважний в бістрах ів кафейках, де збиралась комуна. А тепер осмілів — знав, що не подужають, коли Ширяй конає. Став злющий, як оса, шорсткі вуси, що від киптяви зчорніли, наїжились над губою. Зняв кашкет, обтирав лисину хусткою. Споглядав з-під лоба, а брови шарпались угору.

— За панів бились — то й мають.

— Брешеш, — ліниво кинув Гориш, — сам знаєш, що брешеш. Якби за панів бились, то не здихали б тут...

— В шахтах... — кинув Ляшко, схрестивши руки на грудях.

— У Крезо — скільки наших валяється. Газом душаться...

— Не шкодить, — посміхнувся Ольшевський, — нехай ціле кодло ваше видушать, не пошкодую...

Закурював цигарку — кресав запальничку. По синіх штанях пня-лись блиски від жолоба. Стояв крихту клишоногий, але дебелий, крепкий. Кашкет зісунув на бичий карк і злісно реготався. В осередку чавунного цеху був секретарем. Лютував, що не міг розбити дивізіону.

— Гангрена! — цикнув крізь зуби.

— Мовчи! — заревів Ширяй і затрясся ввесь, — мовчи, гадюко! Він щойно тепер його почув. Він бачив тільки мерзь, що прикуц-

нула над виливкою, сліпала злющими зірками і плювалась. Не бачив нічого, крім плями, що розширялась і звужувалась, сичала і розпливалася в дугастім, вогненнім колі. Зірвався з лавки і замовк. Замовкли всі. Тільки вдолині клекотів невгавно пош, кричали каталі і машиністи, бряжчали зворотниці, гриміли льори. Крита паща спальовні, куди втікали жмути рейок, сяла синявими, блідими тарілками лямп. Дихати ставало важко — з чавунного цеху в крицеливарний ішла завіса газового пороху, кипоті та смару.

Але горнові побачили тільки спину Ширяя, жовту спину, що відливала синню, а на ній пруги1 шрамів. Чомусь майнув і його живіт, набряклий, огидний, і тоді пронизливо скрикнув Ольшев-ський. Вони

качались по мосту здовж ріголи, вчіпившись собі пальцями в горлянки, сплівшись у дивовижний, кострубатий валець2.

— Розбороняйте, хлопці! — гукнув Бартольомео. Він не мав сьогодні спокою, смішний у свойому береті та синіх окулярах кружляв по мосту, як справжній індик, безпорадно махаючи короткими крилами — руками. А потім очманів: заслонюючи очі долонею, показував кудись униз і стогнав — пош, пош...

Ширяй і Ольшевський котились по мосту. Гориш побачив ще викарячені, задубілі зікри3 Ольшевського, його жовті пальці, що вгризлись у Ширякові шрами, потім вилиці Ширяя, очі холодні і притомні, барієра тріснула, і все щезло. На мосту не було нікого. Гориш шарпнув Ляшка до зламків баріери — надолині збігались, мов комашня, каталі і спотикались об рейки. Біла горяч казана клекотіла і розсипала промені іскор. Сіньоре Бартольомео скинув берет і перехрестився. Ляшко, Гориш і Козаченко вдивлялись у чавун і мовчали. Влада тихо сопів і не міг розкурити люльки.

— Monsieur Jean, un cas mortélé Ii — хрипло крикнув контрометр здовж рейок у сліпучу прірву стальовні*. Льору з пошем відчепили. Нічна зміна скінчила першу виливку.

— 5 Стальовня — сталеварня.

— 4 Пане Жан, смертельний випадок! (франц.)

1 Пруг— рубець.

2 Валець — вальс.

3 Зікри — білки очей.